

Українські військові меморіали у Польщі: від створення до відновлення

Василь Деревінський, д.і.н, проф.(ORCID: 0000-0001-5967-2328)

Київський національний університет будівництва і архітектури, Україна

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано процеси створення та відновлення українських військових меморіалів у Польщі. На основі узагальнення доступних матеріалів досліджено витoki «петлюрівського хреста», роль комітетів охорони воїнських могил у 1920–1930-х рр., системні та локальні чинники руйнування пам'яток у повоєнний період та приклади реставрації та меморіалізації у 1990–2020-х рр. Підкреслюється значення цих некрополів як елементу транснаціональної пам'яті та культурної дипломатії.

Ключові слова: Армія Української Народної Республіки, військові меморіали, петлюрівські хрести, Польща, реставрація, пам'ять

1. ВСТУП

Після поразки визвольних змагань 1917–1921 рр. частина особового складу Армії Української народної республіки опинилася в інтернованих таборах на території Польщі. Поховання інтернованих, а також полонених вояків як Армії Української Народної Республіки, так і Української Галицької Армії стали початковими осередками меморіальної практики, яка впродовж міжвоєнного періоду набула усталених форм – типових надгробних знаків, систем впорядкування некрополів та щорічних поминальних акцій. Дослідження таких меморіалів дозволяє простежити зв'язок між еміграційною пам'яттю та сучасними практиками реставрації, а також роль локальних і державних інституцій у збереженні спадщини.

Рис. 1. Загальний вигляд некрополя у Александрові-Куявському

2. СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ МЕМОРІАЛІВ (1920–1930-ті рр.)

У відповідь на потребу ідентифікації поховань Комітети охорони воїнських могил ухвалили рішення про уніфікацію надгробних знаків. Кам'яні козацькі хрести з тризубом (у джерелах – «петлюрівські») мали відрізняти українські поховання від інших і наголошувати на ідеї державності Української Народної Республіки [1]. Виготовлення здійснювалося переважно місцевими каменярями за зразками, погодженими старшинами та громадськими

організаціями еміграції. Найбільш відомі некрополі розміщувалися у Каліші (Czyczyrno) (Рис. 2), Александрові-Куявському (Рис. 1) та на Волі у Варшаві; у цих місцях формувались системи догляду за могилами та щорічні поминальні практики [2].

Рис. 2. Центральний пам'ятник з тризубом некрополя у Каліші

3. ВТРАТА І ВІДНОВЛЕННЯ МЕМОРІАЛІВ (середина XX – початок XXI ст.)

Повоєнний період та політичні зміни призвели до часткової деградації та знищення меморіалів: зникнення хрестів,

руйнування стел та браку догляду. В період існування комуністичного режиму в Польщі, як і на українських землях, відбулося цілеспрямоване знищення українських військових меморіалів, які були візуальним свідченням українських визвольних змагань, боротьби за свободу і незалежність. Лише з кінця 1980-х – початку 1990-х рр. розпочалась системна робота з відновлення: Александрув-Куявський (капітальна реставрація та освячення 1992–1993 рр.), Варшава – цвинтар на Воля (Рис. 3) (впорядкування та відкриття оновленого пам’ятника 1999 р.), Раковицький некрополь у Кракові (пам’ятник урочисто відкрито у 1998–2000 рр.) [3]. Здійснюються роботи з відновлення на інших цвинтарях. Праці з реставрації часто фінансувалися спільно: місцеві громади, польські міські адміністрації та українські організації в Польщі. Такі кейси демонструють можливість транснаціональної співпраці у сфері пам’яті.

Рис. 3. Некрополь у літній період

Місце (цвинтар)	Роки встановлення/реставрації	Примітки
Каліш (Szczyrpiec)	1923–1925; реставрації 1990-х, 2023–2024	Один із найбільших некрополів (~850 пох.).
Александрув-Куявський	1923–1925; реставрація 1992–1993	Уперше затверджено зразок «петлюрівського хреста».
Варшава (Воля)	1928–1930s; реставрація 1999	Окремі військові квартали №36, №93; двомовний пам’ятник.

4. СУЧАСНІ КОМЕМОРАТИВНІ ПРАКТИКИ

Сучасні практики вшанування поєднують щорічні поминальні акції (наприклад, «Полум’я братерства»), реставраційні кампанії та появу нових меморіальних написів і таблиць. Реставрації останніх років (Каліш

2023–2024) демонструють прагнення зберегти аутентичні елементи (фрагменти первісних хрестів) (Рис. 4) та інтегрувати їх у сучасні конструкції [4]. Культурна дипломатія у питаннях пам’яті здійснюється як на рівні громад, так і у двосторонніх інституційних програмах між Україною та Польщею.

Рис. 4. Некрополь на некрополі у Каліші

5. ВИСНОВКИ

Українські військові меморіали у Польщі – це матеріалізовані форми історичної пам’яті, що пережили руйнування і періоди оновлення. Від створення перших українських військових цвинтарів 1920-х років до реставраційних проєктів кінця XX – початку XXI ст. проходить послідовність дій, які відновлюють зв’язки між локальною пам’яттю і національним наративом. Подальші дослідження мають включати детальну інвентаризацію поховань, оцифрування написів на стелах та розширення українсько-польських програм збереження спадщини.

Список літератури

- [1] Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2000.
- [2] Трошинський В. Українська еміграція у Польщі 1920–1939 рр. Київ: Либідь, 1994.
- [3] Дрозд Р. Проблема організації поховань і вшанування пам’яті вояків Армії УНР у Польщі (1989–2005). Українознавчий альманах. 2021.
- [4] Матяш І. Спільні місця пам’яті України і Польщі. Київ: ІУ НАН України, 2024.